

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר משה אהרן פרידמן שליט"א

בבא מציעא מג. - בענין שליחות יד ותשלומי גזילה בתברא ושתיי'

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- גזל חבית של יין שוה זוו אחד ושתאו אחר שנתייקר והי' שוה ד' זוזים, מבואר בגמרא דמשלם כשעת השתייה כיון שבאותו שעה הוא שגול. משמע מזה שאפשר להתחייב משום גזילה בדבר הגזול כבר, וצ"ע, דהא תניא וגונב מבית האיש ולא מבית הגנב מכאן שהגונב אחר הגנב פטור!
- גזל חבית שוה זוו אחד ושברה או שתאה לאחר שנתייקר והיה שוה ד', משלם ד' כשעת השבירה והשתייה. ויש לחקור, האם הגזלן משלם את כל הד' מפני החיוב של שעת השבירה, או האם הוא חייב זוו אחד בשביל שעת הגזילה ועוד שלוש משום שעת השבירה. (ונפקא מינה כגון שקנה ומכר נכסים בין שעת הגזילה לשעת השבירה, האם נשתעבד זוו מהם בשביל תשלומי הגזילה?)
- מה חידשה התורה בשומרים שחייבים משום שליחות יד? הלא לא גרע שליחות יד מכל גזילה, שמחייב הגזלן באחריות החפץ הנגזל לאונסין?
- בסוגיא שלנו קס"ד דלית להו לבי"ה דינו של רבה דתברא ושתיי' משלם כדהשתא. וצ"ע, דבי"ה דמשנתנו מיירי בשומר ששלח יד בפקדון, וא"כ אפילו אם גזלן אינו משלם כדהשתא אמאי יפטר השומר מלשלם כדהשתא - הלא יש לחייבו מדין שומר אף אם אין לחייבו מדין גזלן (שהרי החבית עדיין היתה ברשות הבעלים עד ששברה ושתאה).

1. משנה וגמרא בבא מציעא מג., וז"ל, "משנה השולח יד בפקדון, בית שמאי אומרים: ילקה בחסר וביתר, ובית הלל אומרים: כשעת הוצאה, רבי עקיבא אומר: כשעת התביעה. גמרא אמר רבה: האי מאן דגזל חביתא דחמרא מחבריה, מעיקרא שויה זוזא השתא שויה ארבעה, תברה או שתייה משלם ארבעה, איתבר ממילא משלם זוזא. מאי טעמא כיון דאי איתה הדרא למרה בעינא, ההיא שעתא דקא שתי ליה או דקא תבר לה קא גזל מיניה ותנן: כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה. איתבר ממילא משלם זוזא, מאי טעמא השתא לא עביד לה ולא מידי אמאי קא מחייבת ליה אההיא שעתא דגזלה ההיא שעתא זוזא הוא דשויה."

2. קצות החושן סימן ל"ד ס"ק ג', וז"ל,

"החולק עם הגנב. בריב"ש ס"י רס"ו כתב באחד שהעידו עליו שחלק עם הגנב שגנב בבית ישראל והיה מוכרח להחזיר מה שגנב על פי בית דין, וכתב ריב"ש דלא מיפסל לעדות מהא דאומר לשלוחו צא וגנוב דפטור המשלח ע"ש. ובתומים סק"ה ראיתי שהתפלא מאד על דין זה, דכיון דבידו ממון חבירו ולוקחו בידו לעכבו הרי הוא רשע דחמס ולא ידעתי הבדל בין כופר בפקדון דבהיתר בא לידו ומכל מקום הואיל וכופרו פסול לעדות וזה לקח ממון חבירו באיסור וכופר בו ואינו מחזירו יהיה כשר לעדות וכו', וע"ש שהעלה בדברי הריב"ש משום שהחזיר ואפילו ע"י כפיה סגי ליה בכך או דשם מיירי לאחר יאוש ע"ש וכל רואה יראה שאין זה משמעות דברי הריב"ש ולא דברי הרמ"א שהביאו להלכה ומשמע דאפילו עדיין לא החזיר ולא היה יאוש נמי אינו נפסל.

והנראה לי בזה שמדמה בתומים חולק עם הגנב ומעכב של חבירו בידו לכופר בפקדון אבל אין זה דומה כלל לכופר בפקדון, דהא קי"ל דגונב אחר הגנב אינו משלם תשלומי כפל, ובריש פרק הגזול ומאכיל (ב"ק קיא, ב) סבירא ליה לרמי בר חמא

דגזל ולא נתייאשו בעלים ובא אחר ואכלו דאינו גובה אלא מגזלן וע"ש בתוספות ד"ה גזל שכתבו בטעמא דרמב"ח דכיון שהוא לא גזלן אינו יכול לתובעו כלל שהרי אינו לגמרי ברשות דמאריה שהרי אינו יכול להקדישו ע"ש, וא"כ ודאי החולק עם הגנב לא הוי גזלן, אלא אפילו לרב חסדא דקי"ל כוותיה דאם בא אחר ואכלו רצה מזה גובה היינו דוקא אם אכלו ומשום מזיק דאכתי דנגזל הוא אבל מחמת גזלן לא מחייב וכגון שבא השני וגזלן ונאבד ממנו אין השני חייב בתשלומין דלאו שמיה גזלן דבעלים כיון דאינו ברשותיה דמאריה, ותדע דהא אפילו גזלן ראשון אינו חייב לשלם אלא כשעת גזילה ואי גזל חביתא דחמרא מעיקרא שויה זוזי ולבסוף שויה תברא או שתייה משלם ד' איתבר ממילא משלם זוזי ולא סגי דלא אגבה לחביתא בתר דשויה ד' ועוד דהא בחצירו הוא וכל שעתא ושעתא גזלי' ואמאי אינו משלם ארבעה, אלא על כרחך כיון דכבר גזלי' ואינו ברשותו דנגזל תו לא מחייב משום גזילה אלא בתורת מזיק, והיינו טעמא, דאין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל משום דכתיב וגונב מבית האיש וכדאיתא בפרק מרובה

ומשום דאינו ברשותיה ע"ש דף סט, ב ואם כן לא הוי על השני תורת גזלן כלל, אלא אי איתיה בעינא כיון דלא קנאו דנגזל הוי כל היכא דאיתיה כיון דלא קנאו אבל עכ"פ השני אינו גזלן ולא גנב

דכיון דכבר נגנב מבית הבעלים ואינו ברשותו תו לא עבר השני משום לא תגנוב או משום לא תגזול.

ונתיבות המשפט שם, וז"ל,

"החולק עם הגנב. ובתומים (סק"ה) תמה כיון דמחזיק ממון חבירו בידו לעכבו לא גרע מכופר בפקדון דפסול לעדות והוי רשע דחמס, ובקצה"ח תירץ כיון דגונב אחר גנב אינו משלם כפל, ולכך אפילו לדין דקיי"ל (לקמן סימן שס"א סעיף ה') דאם גזל ולא נתיימשו ובא אחר ואכלו רצה מזה גובה ורצה מזה גובה, דוקא באכלו ומטעם מזיק, אבל גזלן לא הוי כיון דאינו ברשותו דמריה לא הוי גזלן דבעליו. תדע דהא בגזל והוקרו ותברה משלם כשעת היוקר ואם איתבר ממילא אינו

משלם רק כשעת הגזילה (ב"ק סה, א) אע"ג דאגביה בשעת היוקר, אלא ודאי דאחר שיצא מרשות בעלים לא הוי גזלן עכ"ל בקיצור. והנה אע"ג דנודה לדבריו בהגבהת שני לא נעשה שני גזלן, מ"מ אם השני עשה שינוי ודאי דהוי גזלן, כיון שע"י שינוי הוציא מרשות בעליו והוי גזילה חדשה, כמ"ש רש"י ב"ק דף ס"ה (ע"א) בד"ה תברה והיה שעתא (דמרא הוא) [דתברה ושתייה הוא דקא גזיל ליה] ע"ש."

3. חידושי הגר"ח הלוי (סטנסיל) סי' רי"ג, וז"ל,

אולם יקשה ע"ז ממה דמפורש ברא"ש בפרק הגוזל עצים בריש פרקין להיפך דבעשה בידים שינוי אינו חייב כפי מה שהגזילה היא בשעת עשיית השינוי, אלא משלם כשעת הגזילה, ומשום זה כתב דמה משלם דמי פרה העומדת לילד ורחל העומדת ליגזז הוא לאו דוקא, ואינו משלם אלא כשעת הגזילה, ומבואר מזה דאפילו בגזזה דעשה שינוי בידים אינו משלם אלא כשעת הגזילה. ולפיכך נראה ג"כ ראייה כהנתיבות דבתבריה או שתי' כיון דאיברה לגמרי נעשה באותה שעה גזלן, וכלשון הגמ' ההיא שעתא קא גזיל מיניה, ולא כדעת הקצוה"ח דאינו אלא מזיק, ולכן מיושב דמשום גזלן מחייבין ליה. ורק דבזה צ"ל דלא כהנתיבות דכשעשה שינוי ג"כ נתחייב משום גזלן מחדש, דמוכח מדברי הרא"ש דבגזזה אינו משלם אלא כשעת הגזילה, ודוקא בטבח ושיבר הוי גזלן משום דהוי דרך איבוד.

ושם סי' שי"ג, וז"ל,

והנה הרמב"ם פסק ה' בשעת גזילה שוה זוזא והוקר ועמד על ארבעה שחט אותה או מכרה או שברה משלם כפל וד' וה' כשעת העמדה בדין, והוא מהגמ' ב"ק ס"ה אמר רבה האי מאן דגזל חביתא דחמרא מעיקרא שוה זוזא ולבסוף שוה ארבע תברא או שתי' משלם ד', איתבר ממילא משלם זוזא, ולכאורה החיוב דזוזי כמו ששוה בשעת שבירה הוא מטעם מזיק, אכן המתבאר מתוך דברי הרמב"ם דחייב גם כפל על כל הד' זוזי, הרי דיש בזה מעשה גזילה וגניבה מחודשת, והחיוב הוא משום גזילה וגניבה ולא מטעם מזיק, ובטעם הדבר דזהו מחייב דיני גזילה, דכל החיובים הבאים עליו מחפץ הגזול חיובי גזילה וגניבה נינהו, ולכן גם במשכון כיון דיש בזה מעשה גזילה, ולקחת המשכון שלא ברשות גזילה חשיב, דרק דלא חלה עליו חיובי גזילה ותשלומין משום דנטלו על חובו, וכמו במשכון ברשות, וכ"ז על מה שנהג בהחפץ כדין בתורת משכון, אבל כל שנהג בו שלא כדין כגון שאבדו והזיקו. חשיב זאת למעשה גזילה וחל עליו חיובי גזילה, ואין מועיל מה שנטלו על חובו לפטור אותו מחיוב גזילה על מה שנהג בה שלא כדין, ונמצא דמעשה גזילה זו מתחלקת, דלענין נזקא דממילא אין כאן חיובי גזילה. וכל חיובו ואחריותו הוא משום חיובי שמירה שעליה, אבל לענין שבירה ואבידה בידים יש בזה חיובי גזילה. משום מעשה גזילה בשעת לקחת המשכון, ושמן הדין אין לוקה ומשלם בזה דהחיוב הוא על מעשה הלקיחה, ובשעת לקיחה שאז מעשה הגזילה, וכן גם בתברא או שתי' אף דעיקר חיוב הממון בא עליו, בשעת השבירה חיובו הוא משום מעשה הגזילה, וחיוב הגזילה דמעיקרא ובהצטרפות מעשה חיוב הגזילה שבשעת הגזילה עם מעשה השבירה ביחד חל עליו חיוב גזילה על מעשה השבירה, דעל חפץ גזול בלי חיובי גזילה דמקודם לא תהא השבירה למעשה גזילה. ולא יתחייב בזה משום חיוב גזילה וגניבה, וצריך גם למעשה וחיוב גזילה דמקודם שהוא השבירה למעשה גזילה. ושיהא בזה חיוב גזילה, ולכן במשכון באבדו או שברו בידים חיוב הגזילה הבא לו על ידי מעשה גזילה. דמקודם שאינו נפטר משום דנטלו בחובו. יש בזה דינא דאינו לוקה ומשלם דחיוב זה בא לו על מעשה הלקיחה, ובשעת לקחת המשכון שאז שעת עבירת הלאו וחלות חיוב המלקוח.

4. בבא קמא דף קי"א: (ריש פ' הגוזל), וז"ל, "מתני' הגוזל ומאכיל את בנו, והניח לפניו פטורין מלשלם, ואם היה דבר שיש בו אחריות חייבין לשלם.

גמ' אמר רב חסדא: גזל ולא נתיימשו הבעלים, ובא אחר ואכלו ממנו, רצה מזה גובה, רצה מזה גובה; מאי טעמא? כל כמה דלא נתיימשו הבעלים, ברשותיה דמריה קאי. תנן: הגוזל ומאכיל את בנו, והניח לפניו פטורין מלשלם; תיובתא דרב חסדא! אמר לך רב חסדא: כי תניא ההיא לאחר יאוש. אם הניח לפניו פטורין מלשלם. אמר רמי בר חמא, זאת אומרת: רשות יורש כרשות לוקח דמי; רבא אמר: רשות יורש לאו כרשות לוקח דמי, והכא במאי עסקינן כשאכלום...

אמר מר: אין הגזילה קיימת פטורין. נימא, תיהוי תיובתא דרב חסדא! אמר לך רב חסדא: כי תניא ההיא לאחר יאוש. אמר מר: גזילה קיימת - חייבין לשלם. נימא, תיהוי תיובתא דרמי בר חמא! אמר לך רמי בר חמא: כי תניא ההיא - לפני יאוש."

ורש"י שם, וז"ל, "ברשותיה דמריה קאי. וזה שאכלו נעשה כגוזלו מבעליו. זאת אומרת. דקתני והניח לפנייהם פטורין.

רשות יורש כרשות לוקח דמי. והוא לה כרשות אחרת וכיון דאוקימנא למתניתין לאחר יאוש קני להו יתמי ביאוש ושינוי רשות דאי ביאוש כדי לא קני מדלא קתני פטורא באבוהון.

כשאכלום. לאחר מיתת אביהן ונגזל אין יכול לתובען שהרי לא גזלוהו. לפני יאוש. דשינוי רשות בלא יאוש לא קני, וכי אין גזילה קיימת שאכלוה אחרי מות אביהן פטורין דלית ליה דרב חסדא.

5. גמרא סנהדרין דף עב., וז"ל, "אמר רבא: מאי טעמא דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והאי מימר אמר: אי אזילנא קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי קטלינא ליה. והתורה אמרה: אם בא להורגך השכם להורגו. אמר רב: הבא במחתרת ונטל כלים ויצא פטור. מאי טעמא בדמים קננהו. אמר רבא: מסתברא מילתיה דרב בששיבר, דליתנהו, אבל נטל לא."

ורש"י שם ד"ה מסתברא, וז"ל, "מילתא דרב דפטור, בששבר, בין עכשו בין לאחר זמן, דליתנהו, ותשלומין מדידיה לא מצינן לחיוביה במקום מיתה."

ורמב"ן במלחמות שם, וז"ל,

כתוב בסדר המחור המה כוח של הכיף הרי"ף ז"ל סלקטיו משמשא דרב דכנה במחתרת ונטל כלים וילא פטור כי: אמר רבא: הו"ן כח להפשו כוח חפשי שדעת רבי: שלמה ז"ל כן אלל לכוניע דעה רבי' הגדול ז"ל איני צריך לכתוב מה צ"ל שאלהך לומר דרב בעל וזכר קאמר מיה' דלי כבי כי חמרי' סתם אלל בעל לא הא הרזוי'ו בעל כינו וסא ליה למימר אלל לא שכי לא וטוד דלי כבי מחני' נמי קשיא עליה דקתני סיה כח במחתרת וזכר ולי רכא צריך לדחוק דנעל וזכר קאמר סיה לן לפדוקה בגמ' ולפדוקה טיבי קאמר דכא שטסה דמחני' לא משמע כוונתיה ולא הפקר נמי למימר כבי מדקתני סיה כח במחתרת וזכר דלמלא כהיתו במחתרת דרך ביאוש שכי מדלג קתני כח במחתרת וזכר או כח במחתרת ונטל וזכר וקשיא לרבא כדקשיא לרב וטוד כיון דהשיקפה בגמ' דלא הוקפיינו כחמיה כרוותיה אלל למיין חונסין וזכי עיקר למס ליה למימר דרב חמי' נעל וליהנו מחס אמרה ולתקיי' עליה משחתי' ולאסוקה כקשיא דלמלא כח בעל וזכר קאמר כדרכה ויתחא ליה מחני' כדמיחא ליה לרבא ומנח ליה סא לפדוקה לרב כי טיבי דתיקיי' לך וז"ל ז"ל דרך הסלמוד דכא גורעיה ומוסיפין כמימרי ומחסי' נמי מחני' ליה ומשכחי לכו ומשכחי כמימרי נמי להרזי מימרי דרבי'ו וטוד דלשחנשו מליה בגמ' כאלהיה דרב חמי' נעל אמר אלמלא חיה לפדוקה לרב אלל כן ומלמא חיה כמימרי דגא חיה'א דמלמא כמי' כ"ק ומיחיה וז"ל כיון שפסק מתיקה ושכחי' הוא שוכר כליו ש' חבירו אחי' פטור

6. גמרא בבא מציעא מג:, וז"ל, "תנן, בית הלל אומרים: כשעת הוצאה. מאי כשעת הוצאה? אילימא כשעת הוצאה מן העולם, ובמאי? אי בחסר מי איכא למאן דאמר? והא תנן: כל הגזלנין משלמין כשעת הגזילה. ואי ביתר היינו בית שמאי! אלא פשיטא כשעת הוצאה מבית בעלים, לימא רבה דאמר כבית שמאי!"

7. חידושי ר' עקיבא איגור שם, וז"ל, "מבואר בסוגיא דדין שולח יד דהכא לענין יוקרא וזולא כמו גזלן דעלמא דבהוקר' ואתבר ממילא דמשלם רק כשעת הגזילה ואם תבריה בידיים משלם כדהשתא ביוקר מדין מזיק ה"נ הכא, וכשעת הוצאה מעולם היינו שהוציא בידיים דתבריה ואיבדו בידיים, משמע דבממילא אף מפשיעה משלם רק כשעת שליחות יד [וצריך לומר] דאף דבגזלן דעלמא דין הוא דלא לשלם כשעת פשיעה דלא נתחייב מעולם מדין שמירה רק מדין גזלן, מש"ה חייב רק על שעת גזילה, משא"כ הכא בשומר ששלח יד דכבר חל עליו חיוב שומרים ונימא דמשלם כדהשתא בשעת פשיעה ביוקר כדין שומר, צ"ל כיון דנעשה גזלן פקע ממנו חיוב השמירה וחייב רק מדין גזלן. וצ"ע."

8. משנה וגמרא בבא מציעא מג: - מד., וז"ל, "משנה הטה את החבית ונטל הימנה רביעית ונשברה אינו משלם אלא רביעית. הגביהה ונטל הימנה רביעית ונשברה משלם דמי כולה... **גמרא** אמר שמואל: לא נטל נטל ממש, אלא כיון שהגביהה ליטול אף על פי שלא נטל. לימא קא סבר שמואל שליחות יד אינה צריכה חסרון? אמרי לא, שאני הכא דניחא ליה דתיהוי הא חבית כולה בסיס להא רביעית. בעי רב אשי הגביה ארנקי ליטול הימנה דינר, מהו? חמרא הוא דלא מינטר אלא אגב חמרא, אבל זוזא מינטר, או דלמא שאני נטירותא דארנקי מנטירותא דדינר? תיקו."

ורש"י שם ד"ה דניחא לי, וז"ל, "דניחא ליה דתיהוי כולה חבית בסיס להאי רביעית. שתשמר אותה רביעית ולא תחמיץ, ולעולם שליחות יד בדבר אחר צריכה חסרון והנוטל פקדון ומגביהו על מנת לשלוח בו יד כל זמן שלא חסרו אינו מתחייב בהגבתו הואיל ולא נטלו ע"מ לגזול את כולו אלא לשלוח בו יד ושליחות יד בלא חסרון ליתיה, אבל יין שאינו משתמר אלא בכלי מלא הוה ליה כמי שנטל והניחו עם השאר להשתמר ונעשה שואל על כל שאר החבית."

ריטב"א שם מג:, וז"ל, "זה תורף פירש"י ז"ל, ונראה מדבריו ז"ל שמגביה את הפקדון על דעת לשלוח יד במקצתו, או ששלח יד במקצתו, אינו חייב אלא במה ששלח יד ולא בשאר הפקדון, אע"פ שהוא גוף אחד, אא"כ מתחייב אליו מדין שואל. והקשו עליו מההיא דרועה שנכנס לעיר ובא זאב וטרף, שהוא חייב לפי שהניח מקלו ותרמילו עליה ומשום שליחות יד, והתם לא משמע שנתכוון לשלוח יד בכול הפרה, אלא שישתמש בה וחסר את קצתה בתשמישו. ותירצו דשאני התם שהוא דבר שאינו ראוי ליחלק וכיון ששלח יד במקצתו נתחייב בכולו, משא"כ בחבית ובארנקי שראוי ליחלק. ומ"מ עדיין קשה לפירש"י ז"ל דכיון שאמר לא נטל ממשי, משמע דכ"ש אם נטל ממנה רביעית שהוא חייב בדמי כולה, ואמאי דהא אין כאן שואל בשאר החבית, וליכא לפירושי כשנטל והחזירה שם, דהא לא משמע לישנא הכי. לכך פירשו דה"ק, ניחא ליה דתיהוי האי חבית בסיס להאי רביעית והוה ליי כאילו נטל וחסר, דשליחות יד צריכה חסרון, וכיון דשלח יד במקצת נתחייב בכלה מדין שליחות יד."

10. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ג' הלכה י"א - י"ב, וז"ל, "הגביה את החבית ליטול ממנה רביעית נתחייב באונסיה אע"פ שלא נטל, אבל אם הגביה את הכיס ליטול ממנו דינר וכיוצא בכיס מדברים שאינן גוף אחד הרי זה ספק אם נתחייב בכל הכיס או לא נתחייב אלא בדינר בלבד."